

MIKES KELEMEN: AZ IDŐ JÓL ELTÖLTÉSÉNEK MÓDJA

A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Hopp Lajos. Bp. 1987. Szépirodalmi K. 253 l. (Magyar ritkaságok)

Nagy örömmel vettük kezünkbe a *Magyar ritkaságok* Meszlényi Attila rajzával, illusztrációival és néhány facsimilével díszített kötetét, a korábban csak kéziratban olvasható Mikes-mű tartalmas bevezetővel és jegyzetekkel ellátott első kiadását. A régi magyar irodalomnak ez az érdekes és máig jól olvasható alkotása fordítás ugyan, de szabad fordítás, s így az író Mikes keze nyomát is magán viseli. Francia eredetijét Antoine de Courtin írta, aki 1622-ben született, 1685-ben halt meg és egy ideig Krisztina királynő udvarában szolgáló diplomata volt. Hopp Lajosnak bizonyára nem csekély fáradságába került, amíg életrajzi adatait kiderítette. Antoine de Courtin ugyanis már a maga idejében sem tartozott a francia tizenhetedik század jelentős írói közé. Aki pedig még mindig leírja a nevét, ahogy például Robert Mauzi tette ezt a hatvanas években, korának „obszkurus moralistái” közé sorolja. (*L'idée du bonheur au XVIIIe siècle*. Paris 1960.) Bennünket is csupán azért érdekelhet, mert egyik könyvének adaptálására épp a mi Mike-sünk vállalkozott. Mégsem árt talán, ha az előttünk levő magyar változat megfigyeléseken gazdag bevezető tanulmányának közléseit mintegy folytatva, megpróbáljuk legalább nagyjából kijelölni a helyét kora többféle mentalitását képviselő moralistái között. Sokan voltak ilyenek, nagyok és kicsinyek, eredeti gondolkodók vagy csupán népszerűsítőek. Courtin az utóbbiak közé tartozott. Egy ilyen munkát persze igazságtalanság lenne a XVII. század nagy moralistái, így egy Pascal vagy egy La Rochefoucauld magas mércéjével mérni és eredetiségük, mélységük akárcsak halovány visszhangját keresni benne. Azt sem nehéz észrevennünk, hogy bár a klasszicizmus alkonyán jelent meg, a formai megoldásai is, a tartalma is még egy, akkor már avulófélben lévő írói világban gyökerezik. Courtin az akkor már hosszú múltra visszatekintő keretes elbeszélések régi hagyományát követi, de amíg ezekben szórakoztató elbeszéléseket olvashatunk, ő egy előkelő hölgynek, Diannának a házába (főképp hálószobájának alkóvjába) helyezett keretbe csak né-

hány rövid, és novellaszerűnek semmiképp sem nevezhető apró elbeszélés-félt iktatott be. Szövegének egész struktúráját mégsem az ilyenek, hanem az idő jól eltöltésének morálja körül forgó társalgás adottságai határozzák meg. Mindez némiképp eltér ugyan a keretes elbeszélések felépítésétől, újszerűnek azonban nem nevezhető.

A keretül szolgáló történet úgy indul meg, hogy a napjait mindenkor cifraságban és kényesen való életben eltöltő Diannát délelőtt tíz óra tájban, „amikor szokása szerint még ágyban lévén”, meglátogatta rokona, Dénes páter és máris korholni kezdi lustasága miatt. A következőkben mindvégig a páter viszi a szót, és nem győzi jobbulásra inteni a rest Diannát és hozzá hasonló előkelő környezetét, jónéhányszor rámutatva arra, hogy életvitélük aligha felelhet meg a keresztény erkölcs követelményeinek. A néha már több oldalt is betöltő fejtegetéseinek stílusis terhet mégis könnyíti a párbeszédés megoldás, ez ugyanis nem engedi meg, hogy a páter csak maga beszéljen, társait is meg kell hallgatnia, szavai ezért csak ritkán szélesednek prédikációkká.

Courtin mintaképe, amint ezt az előttünk levő kötet bevezetésének szerzője, Hopp Lajos jól megfigyelte, nem a tudós fejtegetéseknek helyt adó „discours” vagy „entretien”, bár témája kifejtéséhez ezek is sok lehetőséget adhattak volna. Közírói szándékainak inkább színesebb és kötetlenebb hang felelt meg. Célkitűzését mégsem sikerült teljesen megvalósítania. A társalgás menetét gyakran elnehezítik a páter helyenként hosszadalmas és a dialógusok könnyedségét a „discours” nehezebb retorikája felé billentő fejtegetései. A beszélgetés résztvevői szerencsére megmetszik, hol a kérdéseikkel, hol tovább színesítik vagy variálják a témát, vagy pedig valamilyen közbejött esemény vet véget neki (vendégek érkeznek, a séta órája jön el, ebédhez, vacsorához terfennek stb.). Az ilyen, kisebb-nagyobb retardációk beiktatásán alapuló szerkesztés eredményeképp csak egy aszimmetrikusan összeállt szöveg született, a gondolatok ugyanis így csak szétágazva, mintegy szerteindázva jelen-

nek meg. A kompozíció ilyen jellegét csak fokozza, hogy a páter minduntalan visszavisszatér téziseire, ismételési s újabb meg újabb argumentumokkal egészíti ki azokat. A szöveg mikrostruktúrája is hasonló, gyakoriak benne az indaszerűen kanyargó mondatsozövevények, leginkább persze a páter fejtegetéseiben. A stílustörténet nyelvén szólva szövegünket a francia barokk utolsó, már a klasszicizmus normái által némileg megfegyelmezett és leegyszerűsített vonulatába helyezhetjük el. A nagybarokk eksztázisához és díszes, ünnepléses retorikájához már nincs köze, de a klasszicizmus világosabb, szimmetrikusabb kompozícióihoz sem sok. Az utóbbi puristái még nyelvének egy-egy szavárá is elmondhatták volna, hogy nem eléggé irodalmi. Némiképp avult, vagy legalábbis avulófélben volt már tehát az, ahogy Courtin írt. Mentségére mégis elmondhatjuk, hogy népszerűsítő munkára vállalkozott, ezek stílusa pedig mindig késedelmekkel követte a „magas irodalom” újításait.

Nem újszerűbbek Courtin teológiai nézetei sem. Megelégedett azzal, amit az Egyház mindig is hirdetett, a napjaiban zajló olyan szenvedélyes viták pedig, mint amelyeket több más mellett a janzenizmus tételei váltottak ki, még vulgarizálva sem jelennek meg nála. Ezt egyébként könyvének témája sem követelte meg, kifejtéséhez elegendőnek látszott, hogy a páter a tanácsait a Biblia, az egyházatyák és a katolikus hitvédők által is gyakran idézett antik szerzők kétségbevonhatatlan szövegeivel támassza alá. Mellettük többször hivatkozik a természet törvényeire, egyik idézete pedig egyenesen a természetjog atyjának, Hugo Grotius munkáinak ismeretéről árukkodik, bár ha tudjuk, hogy a teológusok már a középkortól kezdve szívesen hivatkoztak a természet törvényeire, ebben a hivatkozásban sem lehet a hagyományos teológiától való távolodást keresnünk. A Dénes páter szájába adott teológia különben sem mélyebb annál, mint amennyit egy mindennapos lelkipásztori gyakorlat megkövetelhetett. Ennek a közhelyeitől csak ritkán távolodik el, a legbőbeszédűbben a gyermekek neveléséről írt, és a hosszúsága miatt a könyv kompozíciójából szinte már kieső fejtegetései során. Ezek sem látszanak eredetieknek, de akár obskurus frónak nevezzük Courtint, vagy esetleg szebb jelzővel látjuk

el a nevét, a jelentősnek semmiképp sem nevezhető művét bizonyára túlzás lenne a forráskutatás eszközeivel vizsgálgatni. Az a néhány oldal sem látszik eredetinek, amelyen Angyelika, a páter mellett Courtin legszembetűnőbb szöcsöve értekezik arról, hogy milyen az idejét jól beosztó, dolgos és takarékos háziasszony. Javaslatainak többsége praktikus, sőt közérdekű, így olvasásuk közben már-már hajlamosak vagyunk elhinni, hogy Courtin, amint ezt egyébként már könyvének a címébe is beiktatta s az előljáró beszédében hangsúlyozta tovább, valóban „mindenféle rendű és mesterségű emberek” oktatására írt. Tanácsai között kétségtelenül sok az olyan, amely bárkinak hasznára válhatott, az pedig, amit a dolgos élet, a takarékoság s általában a tisztas közepszerűség dicséretéről mondott, az az egyház tanításaira még gyakran a Dénes páter szavaira hasonlóan hivatkozó és egyébként a kereszténységben gyökerező polgári morálnak is alaptörvénye volt.

Mégis mellékútra tévednénk, ha Courtint a XIV. Lajos uralkodása alatt az öntudatosodás útján már elindulófélben lévő polgárság szöcsövévé tennénk meg, és az olyan művek társaságába sorolnánk be, mint például a véle csaknem egyidejű Jacques Savary *Le parfait négociant*-ja, vagy a szerző említése nélkül megjelent *Le négociant patriot*. Courtin nem közülük való, könyvének bizonyára tudatosan megválasztott kerete, a főrangú ház, szinte már egymagában arról árukkodik, hogy nem a polgárokat, vagy legalábbis nem elsősorban őket akarta tanítani. Szöcsövei, Dénes páter és Angyelika, ez az „ésszel való tréfás nyájasságot az jó erkölcsökkel” egyeztető szegény rokon, főrangú személyeket akar tartalmas életre téríteni: így Diannát, akinek egy nagy „jóság” adott módot a néki mindennél fontosabb cifrázkodásra, így a hozzá hasonlóan főrendű és nagy jóságú ifjú embert, Telamont és a könnyelműségben méltó társukat, Marianna grófnőt tanítgatják arra, hogy a restség megújíttatja a jó erkölcsöt és mindazt, ami Istent és az emberek üdvösségét illeti... A beszélgetések néhány utalásából arra sem nehéz következtetnünk, hogy a főrendű világ melyik rétegéhez tartoznak azok, akiket az idő jó eltöltésének módjára kellett rávezetni. Dianna és Telamon „jóságai”-nak, továbbá annak a tanácsnak a többszöri

megismétlése, hogy a mezei munkák során miképp kell élni az idővel, vagy pedig hogy Telamon egy helyen azt veszi ki Dénes páter szavaiból, hogy az „mindenkor az eke mellett” akarja tartani őt (az ide kívánczós idézeteket tovább szaporíthatnánk), nyilvánvalóan olyan birtokosokra utal, akik földjára adékukból fedezik léha és rest életmódjukat. A sommás említésekből ugyan nem derül ki, hogy merre voltak ezek a birtokok, és az sem, hol feküdt az a nagyúri lak, ahol a társalgás lezajlott, ez azonban aligha lehetett a Versailles, hiszen ha arra gondolt volna, akkor bizonyára annak a feltűnően cifra életmódjáról ejtett volna néhány elítélő szót. Inkább egy vidéki kastélyra gondolhatott. Ezt már csak azért is megtehetette, mert Versailles-t némiképp azokban is elkezdték utánozni, Dénes páter és a vidéki kisarisztokrácia mentalitásában nevelkedett Angelika szájába adott szavak viszont a birtokával még dolgosan tördő földesurak hagyományait helyezik szembe a pazarló újmódival. Más szavakkal: Courtin a földbirtokos arisztokrácia és a nemesség konzervatív szárnyának, a kastélyok és az udvarházak világának nézeteihez áll közel, ahhoz a „mély” Franciaországhoz, amelyet még alig érintettek XIV. Lajos idejének új szokásai. Úgy látszik, maga is hitt a régi er-

kölcsök erejében, hiszen olyan személyeket tett meg a tartalmatlan újmódi képviselőnek, akik mindössze néhány napos térítő munka után máris szakítottak a korábbi szokásaikkal.

Mikes nyilvánvalóan érdeklődéssel vette kezébe Courtin munkáját s az sem lehetetlen, hogy a belőle áradó udvarházi morál otthoni emlékeket ébresztett benne. Arra, hogy Mikes nem követte szolgai módon Courtin munkáját, sőt helyenkint erdélyies-magyaros atmoszférát adott neki, Hopp Lajos a kötetünkhöz írt bevezető tanulmánya már sokoldalúan rámutatott. Így különösen arra, hogy Mikes miképp tette világosabbá és áttekinthetőbbé Courtin helyenként nehézkes könyvét, miképp rövidítette a hosszadalmas értekező részeket s a bonyolult mondatszövevényeket miképp hangolta át a saját finomabb melódiáira és nem utolsósorban arra, miképp itatta át az eredetijét a maga szubjektív világának másfajta eredetiségével. Abban is egyetérthetünk Hopp Lajossal, hogy Mikes így a francia szövegnél jóval közelebb került ahhoz, amit szépirodalomnak nevezhetünk. Más szavakkal: Mikes prózája a maga idejében frissebb, modernebb volt, mint Courtiné.

Baróti Dezső

RADNÓTI MIKLÓS. BIBLIOGRÁFIA

Összeállította Nagy Mariann. Bp. 1989. Petőfi Irodalmi Múzeum. 479 l. (A Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiái füzetek. XX. századi magyar írók bibliográfiái [1. sz.]

A magyar irodalomtudományi kutatás segédeszközeit „gyártó” Petőfi Irodalmi Múzeum annyiféle kiadványa (bibliográfiája, repertórium, fototéka, levelezéskötete stb.) után új sorozatot kezdett. Fő célja — mint előszavában Botka Ferenc főigazgató írja — a kritikai kiadások elősegítése. Joggal vállalja ezt a feladatot a múzeum, hiszen kéziratanyagának birtokában egyre inkább neki kell a kritikai kiadások, a textológiai munka műhelyévé válnia.

E sorozat gyűjtőmunkálatai az OTKA támogatásával 1986 őszén kezdődtek. Az első kötetet a közeljövőben Németh László, Szabó Dezső, majd Babits Mihály bibliográfiája követi.

A személyi bibliográfia szerkezete

E sorozatnak mintegy előképe az 1978-ban megjelent Krúdy-bibliográfia, az időközben elhunyt Gedényi Mihály gazdag anyagú és új módszerű munkája. Újítása az időrend elvének minden eddiginél következetesebb érvényesítése. Ez két dologban mutatkozott meg. Egyik, hogy a primer és szekunder anyagot (az író műveit és a róla szóló szakirodalmat) egyetlen időrendben közli. Kár, hogy nem eléggé következetesen, mert a szekunder irodalmat nem osztja a primer tételek közé, hanem egy-egy év végén saját időrendjükben adja. Ugyanezt teszi a könyvekkel is: az